
KALCSÓ GYULA

**NYELVJÁRÁSI ALAKVÁLTOZATOK KÁROLYI GÁSPÁR KÉT
KÖNYVÉ CÍMŰ MŰVÉBEN**

1. Ünnepeztünk, Fekete Péter tanár úr mindig is szíven viselte szűkebb pátriája, Tiszaszőlős, valamint választott otthona, Eger és környéke nyelvjárásának, helynévkincsének a kutatását. Azt tanította, hangsúlyozta, hogy a magyar művelt köznyelv nagyfokú keveredés eredménye, amelyben a népnyelv, a régi magyar nyelvjárások fontos szerepet játszottak (vö. Fekete 2010: 13). Ebben a folyamatban döntő szerepet tulajdonítanak Károlyi bibliájának, ugyanakkor úgy tűnik, hogy a vizsolyi biblia nyelve – bár egy határozott sztenderdizációs aktus eredménye – nem a későbbi korok irodalmi nyelvi megoldásait mutatja. A munkálatok irányítója Károlyi volt, de a fordításban nem egy idiolektus, nem egy bizonyos vidék nyelvjárása jutott érvényre, hanem a kor átlagának való megfelelés szándéka. Írásomban azt próbálom bemutatni, hogy Károlyi egyetlen ismert saját műve, a Keet könyve milyen idiolektális sajátosságokat mutat, hogyan viszonyul a kor irodalmi nyelvi átlagához, továbbá mely formák azonosíthatók az északkeleti vidék nyelvjárásai alakjaiként. Végezetül röviden kitérek arra, hogy a Károlyihoz köthető nyelvi megoldások nem kerültek be a vizsolyi bibliába.

2. A korai nyomtatványok nyelve bonyolult egyveleget alkot, továbbá egy-egy mű létrejöttében számos nyelvi tényező szerepet játszik. Az írásbeliségben mindig érvényesülő normatív hatásokon túl a szerzők idiolektális sajátosságai keverednek a korrektorok, nyomdászok (szedők) beavatkozásainak eredményeként megjelenő nyelvi megoldásokkal, amelyeket ráadásul sokféle indíték vezérelhet: a saját idiolektushoz igazítás ösztönösebb igényétől az egészen tudatos, határozott nyelvi és stílusnormához való igazodásig. Ez utóbbiak persze maguk is képlékenyek még, és sokszor egy-egy jelentősebb nyomdász-szerző idiolektusát tükrözik. Mindezek kibogozása egy-egy nyomtatvány esetében általában aprólékos mikrofilológiai munka eredménye lehet, amely azonban számos lényeges információt felszínre hozhat az ún. sztenderd változatok létrejöttének körülményeivel kapcsolatban. Az ilyen jellegű, valamint az irodalmi nyelvre irányuló vizsgálatoknak nagy hagyományuk van a magyar nyelvtörténeti kutatásokban (l. pl. Benkő 1960, Deme 1959, Molnár 1963, Szathmári 1968). Ezek a vizsgálatok azonban nem alkalmazták (még nem alkalmazhatták) a (variációs) szociolingvisztika módszereit. Az írásbeliségben megjelenő változók kérdése és azok nyelvi változásban betöltött szerepe vitatott területe a (történeti) szociolingvisztikának (vö. Schneider 2002). Jelen vizsgálatban mégis abban a fogalmi keretben próbálok maradni, amelyet Herzog-Labov-Weinreich (1968) jelölt ki, és amelyet újabban többek között pl. Tagliamonte (2006)

képvisel, alkalmasnak tartom ugyanis arra, hogy a korai magyar nyelvű nyomtatványokban zajló nyelvi egységesülési folyamatokat viszonylag konzisztens keretben tárgyaljuk¹. Mivel a XVI. századi magyar nyelvű nyomtatványokban zajló nyelvi egységesülési folyamatok egyértelműen a későbbi írott sztenderd kialakulásának a kezdetét jelentik (l. fentebb, az irodalmi nyelvre irányuló kutatások hivatkozásait), ezért a vizsgálatban támaszkodom Lanstyák (2015)-re is, amely munka a sztenderdizálási tevékenység különböző fajtáival foglalkozik, mivel a korai magyar nyomtatványokban felfedezhetők a sztenderdizálási tevékenység első lépéseinek, a kiválasztásnak és az (elsődleges) kodifikálásnak (vö. Lanstyák 2015: 37–41) a nyomai is. „A kiválasztás (szelektálás) korpusztervezési – egyetemesebb terminológiával korpuszalakítási – tevékenység, makroszinten a leendő standard nyelvváltozat alapjául szolgáló nyelvjárás és/vagy szociolektus kijelölését jelenti, mikroszinten pedig az egyes nyelvi változók konkrét változatainak (variánsainak) a formálódó standardba való beemelését. [...] a kiválasztási folyamat eredményét a [...] kodifikálás rögzíti és mintegy szentesíti, s egyszersmind elérhetővé teszi a lakosság szélesebb rétegei számára” (i. m.: 39–40).

3. A korai magyar nyelvű nyomtatványokban zajló koinésodási-kiválasztási folyamatok elemzését végeztem el korpuszvizsgálatomban (Kalcsó 2009), amely az 1527 és 1576 között megjelent magyar nyelvű nyomtatványok közül 103 reprezentatív mintájában (1 millió 200 ezer n terjedelmű szövegtörzsetben) a nyomtatványok nyelvében megjelenő névszóinflexiós nyelvi változók változóértékeinek a megoszlását vizsgálta². A megoszlásvizsgálat alapján azt lehet megállapítani, hogy az első fél évszázadban a koinésodáshoz hasonló folyamatok zajlottak (l. Lanstyák 2015: 37), egy-egy esetben már megtörtént egyes változóértékek kiválasztása is.

Az alábbiakban foglalhatók össze a konvergens folyamatok eredményei:

- a többesjel és a birtokos személyjelek után a relatív tő magánhangzója inkább nyílt;
- a T/1. birtokos személyjel inkább zárt;
- a T/3. birtokos személyjel ugyan még inkább középzárt, de már gyakrabban mutat háromalakú illeszkedést;
- megjelenik az inessivusi és illativusi következetes megkülönböztetésének az igénye (bár sokszor inkább még csak a „hiperkorrekció” utal rá);
- a -*vAl* rag gyakrabban hasonul;
- az -*On* rag gyakrabban mutat háromalakú, következetes illeszkedést;

1 Ennek a szemléletmódnak a jegyében íródott Németh Miklós több munkája, l. pl. Németh 2004, 2009.

2 A továbbiakban a *változóérték* és az *(alak)változat* kifejezéseket egyenértékűen használom.

- a *-bÓl, -rÓl, -tÓl* ragok domináns alakjai a középzártak;
- a *-hOz* rag esetében is gyakoribb a labialitás szerinti illeszkedés,
- a *-szOr* is gyakrabban illeszkedik;
- a *-kor* végződés használata a *koron, kort, korban* névutós megoldások helyett;
- kiszorulnak a marginálisabb nyelvjárási jelenségek (az *í*-zés, a ragvégi nazális megnyúlása stb.).

4. Károlyi idiolektális és dialektális sajátosságainak a kiszűrésére alkalmas lehet az 1563-ban, Debrecenben, Török Mihály gondozásában megjelent műve, a Keet könyve (RMNy. I. 192). A korpuszban nyelvi változóként azonosított névszó-inflexiók alakok megjelenését és eloszlását vizsgálom meg a nyomtatványban³, így kirajzolódhat egy kép, amelyet talán nagyobb mértékben Károlyihoz köthetünk, mint a vizsolyi biblia nyelvében megmutatkozó sajátosságokat, hiszen ebben a korai művében egyedüli szerzőként nem kellett nyelvi kompromisszumokat kötnie. Az alábbiakban felsorolom a korpuszban is vizsgált változókat, valamint azok megjelenését a Keet könyvben, de részletesebben csak a nagyobb adatszámú jelenségeket vizsgálom meg⁴, ezek értékeit összevetem a korpuszvizsgálat eredményeivel. Külön kiemelem az északkeleti vidékhez köthető szerzők adatait is, hogy az esetleges nyelvjárási összefüggések előkerüljenek.

4.1. A Keet könyvben a többesjel és a birtokos személyjelek után a relatív fő magánhangzója mindig nyílt: *nagiobbakat* (A iij r), *tanacsofokat* (B v r), *orzagokat* (B v v), *ifteneket* (C v v), *bezedemet* (E vi v) stb. A korpuszban az északkeleti Sylvester János és Komjáthy Benedek, valamint az erdélyi Székely István műveiben nagyon gyakoriak a középzártak (Kalcsó 2009: 81, 84), e tekintetben tehát a Keet könyv nem dialektális sajátosságot tükröz, hanem a kor átlagának felel meg.

4.2. A T/1. birtokos személyjel zárt: *haiyunc* (B v), *vrunc* (M x v), *orzagũc* és *nēzetfegũnc* (B r) stb; de: *ŝaruonkat* (H v v), *kezõncbe* (D iij r). A korpuszban néhány szerző esetében kizárólagos a középzárt forma, közülük Szikszai Hel-

3 A nyomtatványról készült fotómásolat letölthető PDF formátumban a Magyar Elektronikus Könyvtárból (mek.oszk.hu/03400/03469/03469.pdf).

4 A változóértékekre sokszor kevés példa van, azok a korpuszvizsgálat eredményeire hasonló megoszlást mutatnak, további boncolgatásuktól nem várhatunk említésre méltó eredményeket. Pl. a *-hOz* ragra nincs palatális labiális adat, de a illabiálisak mind illeszkednek: *lftenhez* (D r), *kõjseghhez* (B v) stb. Ez a korpusz nyomtatványainak mintegy a felében jellemző. Az *-On* háromalakúnak és következetesen illeszkedőnek tűnik, bár a labiális palatálisra csak egy szóalak van például (7 adatban): *fõldõn* (M r, M ix r) stb. (ez megegyezik egyébként a korpuszból nyert eredményekkel). A *-szOr* a mai-val megegyező háromalakú illeszkedést mutat: *Sokzor* (H viii v), *ecczer* (A ij r), *elõzzõr* (K vi r) stb., ez a korpusz nyomtatványainak a többségében is így van. A *mikor* és az *akkor* névmási alakok mellett egyetlen *mikoron* adat fordul elő (A ij v), ez is összhangban van a korpuszvizsgálat eredményeivel.

lopeus Bálint a környékről való (i. m.: 88), vagyis úgy tűnik, hogy a Keet könyő ebből a szempontból sem északkeleti változatokat használ. A T/3. birtokos személynél középzárt, háromalakú, szabályosan illeszkedő: *ſjjuõc* (D r), *Az kyal alatt valo Vrak is meg tanulliac, hogy kitalioknac* (sic!) *engedelmeſec legeneç* (C v) stb. A korpuszban a minták zöme ilyen (i. m.: 94).

4.3. A ragok közül a *-vAl* a nyomtatványban kivétel nélkül hasonult alakban fordul elő. A korpuszban többek között Batizi András, Sylvester és Komjáthy műveiben szinte kizárólagosak a hasonulatlan formák. Túlnyomórészt hasonulatlanok még a szintén az északkeleti országrészhez köthető Bornemisza Péter, Huszár Gál és Szikszai Hellopeus Bálint alakjai (i. m.: 103). A korpusz adatai alapján az északkeleti vidékre jellemző hasonulatlanságnak tehát ugyancsak nincs nyoma a Keet könyőben.

4.4. Az inessivusi és illativusi ragok használatában tapasztalható ingadozás régi jellemzője nyelvünknek, Németh Miklós „hat évszázados stabil váltakozás”-nak nevezi (l. Németh 2009: 5.3. fejezet). Az inessivusban a Keet könyő sosem használ *-ba/-be* formát, viszont vannak hiperkorrekt alakok: *kinec Satoraban be ment vala* (C vi r), *Lazarrul az iras azt mongya, hogy Abraham kebeleben vitetet az gazdag penig pokolbã temettetet* (K v v); *Nẽ veti az õ bizodalmat emberben, es emberi czelekedetbẽ* (C ij r) stb. Az inessivusi *-ba/-be* teljes hiánya a korpusz nyomtatványaiban igen ritka, a kevés számú szövegrészlet között van az északkeleti nyelvjáráshoz köthető Bornemisza és Szikszai Hellopeus (Kalcsó 2009: 98). A hiperkorrekció megjelenése azonban a nagyfokú nyelvi tudatosság egyértelmű jele, az inessivusi *-ba/-be* hiányát emiatt sem lehet dialektális sajátosságnak minősíteni.

4.5. A *-bÓl*, *-rÓl*, *-tÓl* raghármasság nyelvállása a korai magyar nyomtatványok egyik legszínesebben variálódó jelensége⁵. Benkő (1957) a következőt írja: „Míg a *-ból/-ből* és *-ról/-ről* határozóragok hosszú magánhangzója nyíltabb irányú (ó, ő) monoftongizáció révén jött létre, addig a mai *-tól/-től* rag – a *tëü ~ töü* 'tő' szó diftongusának zártabb monoftongizációja következtében – jórészt *-túl/-tűl* formájúvá alakult ki. Ennek a fejlődésnek megfelelően középkori nyelvemlékeink nagyobb részében a *-ból/-ből*; *-ról/-ről*; *-túl/-tűl* ragsort, illetőleg ennek előzményeit találjuk [...]. Egyes nyelvjárástípusokban azonban már a XV. század folyamán analógiás kiegyenlítődés történt: az ó, ő-s változatok lettek uralkodóvá a ragsor minden tagjában [...]. Az ó, ő-s kiegyenlítődés középső és főként keleti nyelvjárástípusainkra volt jellemző. Tiszta ú, ű-s kiegyenlítődésre, vagyis *-búl/-bűl*; *-rúl/-rűl*; *-túl/-tűl* ragsorra a XV. századból nincs példánk. A következő században azonban ez a folyamat is megindul, elsősorban a nyugati magyar nyelvterületen.” (Benkő 1957: 81; a térképmelléleteken a ragsor történeti változásai.) Hasonló képet vázol föl Korompay (1988, 1992) is, azzal a különbség-

5 A kérdéskörrel részletesebben írtam Kalcsó (2007)-ben.

gel, hogy a TNYt.-ban felteszi a *tëü ~ töü* nyíltabb irányú fejlődését is, amelynek eredményeképpen a kései ómagyarban a *-ból/-böl, -ról/-röl, -tól/-töl* kombináció (a TNYt. alapkorpuszában főtipusként) is megjelenik, illetőleg a kései ómagyar korban a keleti-északkeleti vidékek esetében számol egy *-ból/-böl, -rúl/-rül, -túl/-tül* ragsorral (Korompay 1992: 373–5). Vagyis lehetséges, hogy egyrészt bizonyos nyelvjárásokban már a kései ómagyarban a *ból/böl, ról/röl, tól/töl* ragsor a kiinduló helyzet (ez esetben a zárt irányú kiegyenlítődésről természetesen nem lehet beszélni), másrészt a *-ból/-böl, -ról/-röl, -túl/-tül* kiinduló helyzetből kétféle irányban, és lehet, hogy a nyelvterület több részén is, egymástól függetlenül megindult az analógiás kiegyenlítődés a kései ómagyar korban: egyfelől a középzárt alakok (a *-ból/-böl, -ról/-röl, -tól/-töl* ragsor), másfelől a zárt alakok (a *-búl/-bül, -rúl/-rül, -túl/-tül* ragsor) kizárólagos használata felé. Bármelyik irányban indult meg a kiegyenlítődés, az mindenképpen ingadozásokon keresztül valósulhatott meg.

A Keet könyvben a *-ból* rag kivétel nélkül középzárt: *hazbol* (A iij r), *Bibliabol* (C iij v), *melyböl* (címlap), *töböl* (E v) stb. A *-röl* esetében a 49 veláris zárt adat mellett van 4 középzárt (valamint a *róla* névmási alakok 6 adata): *okairul* (címlap), *dologrul* (A iij r), *Kyralyru* (E ij v) stb.; de: *irgalmaffagarol* (C vi v), *alnokfaginkrol* (K iij v), *oradrol* (K r), *birodalmirol* (L vi r); a palatálisak viszont mind középzártak: *Erröl* (A ij r), *földröl* (C v), *es az kerefztien ember meg efmertetic az czelekedetekből, mint az tűz az melegfegröl, es az io fa az io giümoicröl* (M ix v – M x r) stb. A *-töl* esetében a veláris alakok mind zártak: *hazatul* (A ij r), *birodalomtul* (B r), *baluan-tul* (D v r) stb; a palatálisak viszont két kivétellel mind középzártak: *Törökötöl* (A ij r), *teftitöl es lelkitöl* (C viii v), *Mofeftöl* (E ij v); de: *Iftentul* (B iij r), *Mozeftul* (L iij v) – ez utóbbi biztosan palatális olvasatú, mivel a Mózes név a *-töl* raggal az összes többi adatában középzárt palatális. A *-töl* alakjaival korrelálni látszik a *-stul*: *Azert ime az Iften meg ver tegedet mind felefegeftöl, gyermekeftöl marhafstul* (!), *nepeftöl* (D vi r) stb. (bár a *-stul* alakra csak ez az egy adat van). Ez a korreláció a teljes korpuszban jellemző⁶.

A raghármás tehát *-ból/-böl, -rúl/-rül, -túl/-tül* formájú ebben a nyomtatványban. A korai nyomtatványok korpuszában a zárt delativusi és ablativusi alakokat tartalmazó szövegek között vannak északkeleti kötődésűek (l. Kalcsó 2007), viszont az egyes ragok palatális és veláris alakjai közötti eltérés teljesen példátlan, a vizsgált nyomtatvány egyedülálló a korpusz szövegei között, számos bonyolult kérdést vet föl, ugyanakkor úgy tűnik, hogy a Keet könyvnyelvi változónak ez a csoportja az egyetlen, amely lényeges különbséget mutat a korpusz más részeihez képest. Ez esetben nem a nyelvállás analógiás kiegyenlítődése miatti ingadozással van dolgunk, ugyanis a palatális-veláris alakok nyelvállás szerinti megoszlása teljesen következetes és kivétel nélküli a *röl* és a *töl* esetében. Nem is pusztán ortográfiai vagy tipográfiai oka van, hiszen mind *ö*, mind *ü* betű előfordul a nyomtatványban. Vagy Károlyi saját idiolektusának (talán dialektusának) az alakjai ezek, vagy a korrektor (nyomdász, esetleg szedő) javította

6 L. Kalcsó (2013).

ily módon. Azon túl, hogy az ilyen jellegű, „felemás” javítás példátlan és kevéssé valószínű, lehetőségünk van a nyomdai beavatkozás lehetőségét máshogyan is megvizsgálni.

Ugyanebben az évben, ugyanazon nyomdász gondozásában jelent meg a debreceni nyomdában Melius Juhász Péter prédikációgyűjteménye is, az RMNy. I. 194. jelzetű nyomtatvány. Korpuszbeli mintája elég nagy méretű, több mint 6 ezer szavas. A *-tÓl* ingadozik: *meg fojtáttac Istenec dúczőfegetől* (B r), *Nem emberektől, sem emberec által, hanem Iftentől hiuattáttam* (B ij v) stb.; de: *meg mente, az halaltul kentől* (Pp v), *ammit iftentől kerec* (Dddd iij v), *ez vilagtul romlaftul valo allát ſzerint* (Pp ij r) stb.; a zárt alakokra több példa van. A *-bÓl* kizárólag középső nyelvállású a mintában: *az Vy Teftamentombol ammely Conciokat czinaltam a' Góróg textusbol fordetottam, ackiket penig a' Prophetac iraffabol a' Sido nyelből* (A iij r); a *-rÓl* ugyancsak: *ſzol az hiuec haborufagokrol, a' valafjtárol, feiedelômſjegről, az kerezteni ſzabadſágrol, es az vy elétről* (B v), ellenpélda nélkül. Molnár (1963) összefoglalja a Melius műveire jellemző változóértékeket, és a mintának megfelelő megoszlást mutat be: a *-tÓl* többnyire zárt alakban (egy-egy műben némi ingadozást mutatva), a *-rÓl* középső nyelvállásban, a *-bÓl* ugyancsak (kis ingadozással) többnyire középzárt (i. m.: 183). Vagyis úgy tűnik, hogy Melius művének ingadozását eltűrte a nyomdász, abban jelentősebb javítást nem eszközölt, vagy ha igen, akkor csak a *-bÓl* és a *-rÓl* esetében, azokat következetesen középső nyelvállásra javítva. Mindezek fényében nem valószínű, hogy a Keet könyvben máshogy járt volna el, tehát annak alakjait tarthatjuk Károlyi sajátjának.

Arra a kérdésre, hogy Károlyi nyelvében ez dialektális jelenség-e, vagy máshonnan való, nehezebb válaszolni. A szakirodalom alapján a zártabb delativusi és ablativusi alakokat északkeleten elterjedteknek tarthatjuk (Korompay 1992: 374). Az viszont teljesen példátlan, hogy ugyanazon ragnak a nyelvállása a palatovelaritás függvénye legyen. A legnagyobb valószínűséggel azt lehet feltételezni, hogy a művelt Károlyi valahogyan próbálta megtörni anyanyelvjárása provinciálisnak érzett alakjainak a hangzását, vagyis míg a zártabb mély hangrendű alakok a nyelvjárása sajátosságaiként maradnak meg, addig a nyíltabb palatálisok talán a norma érvényre juttatását jelentik. A kérdés további vizsgálatokat igényel.

5. A Károlyi sajátosságaként azonosítható, *-ból/-ből*, *-rúl/-ről*, *-túl/-től* formájú raghármias azonban nem bukkan fel a vizsolyi bibilában. A fordítás teljes újszövetségi része megtalálható kereshető formában a Régi magyar konkordanciában (Sass – Simon 2012, a keresőfelület: <http://rmk.nytud.hu>).

A *-bÓl* rag esetében a lekérdezések ellenpélda nélkül több száz találatban középső nyelvállású alakokat mutatnak: *Ha azért Ióſeph Dáuid maguából való vólt* (1r), *ióuénec ő eleibe két őr-@@dóngőfőc az koporfókból* (8v), *on-@@nét az tartománból ki ióuén* (15r), *kic ki ſzednec az ő orſzágából minden botrán-@@kozáfokat* (14r), *mely-@@ből ſzülettetnéc az Mefſias* (1r), *hogy az Iften ez kőuekből tá-@@mazthat fiaikat az Abraham-@@nac* (3v), *veſd ki előſzer azt az gerendát az te ſzemedből* (7r) stb.

A *-rÓl* rag szintén nagyszámú adatban középső nyelvállású: *Magyarázd meg nekűnc amaz földbe vetett konkolról való pél-@@da befzédet* (13r), és az nagy Babylonról meg emlekezéc az lften (230v), f3óloc pedig az Chriftufról és az ő Anja f3zent egy házáról (176v), és látá hogy az kő el vétetett vólna az koporfórol (102r), *az ő bűnőkről Joha meg nem emlekezem* (1r), *többé femmiről nem me-@@ric vala őtet meg kérdeni* (74r), f3űkfég vólna il lyen módon munkálođuán az erőtelenekről gondot vífelni (125v) stb. Ugyanakkor itt már találunk ellenpéldákat is (mindössze 15 adatban): *es azt mondgya ho-@@gy mikor az tőruentől való meg f3abadulaf-@@rul f3ol* (140r), *V-@@tolf3or f3ol az kereztről es abban valo vigaz-@@talafokrul* (140v), *honnet alkolmatoffagot veuen dijpurul az valaztaf3rul* (141v), *Az vtán efmet f3ol az poganyoc hiuatarul* (143r), *az Salomon á-@@garúl az Nathan ágára f3őkőllic* (1r), *Mlkoron le f3állott vólna (Iefus) az hegyrűl* (7v), és az fereg díf3no hanyot hom loc nagy magas helyrűl a> tenger-@@be rohana (35r), *noha el tőrőlletic ez földrűl az ő élete* (112r) stb.

A *-tÓl* rag esetében nagyobb szórás tapasztalható. A középső nyelvállású alakok dominálnak: és meg gyógyúla az ő leánya az f3em pillantáftól fogua (16r), és el válaf3tia őket egy máltól (26r), *melynec neuztetett vala az Angyaltól minec előtte őfogantatnéc az ő aña méhében* (51v), *Meg láffjátoc hogy meg óltalmaz zátoc magatokat az Pharifeufoc és Sadduceufoc kouáff3átol* (16v), *táláltatec vífelőf-@@nec az f3zent Lélektől* (2r), *Meg óltalmaztatoc maga-@@tokat az emberektől* (9v), *mint az Páff3tor el válaz-@@tya az luhokat az keczkéktől* (26r) stb. Ugyanakkor míg a *túl* alakváltozatra mindössze 4 példa van: *mellyec a' terméffzetnec indu lattyátul vífeltetnec* (215r), *Az hazafoktul vót hafonlatoffag által mutattya meg* (140r), *hogy minec vtanna meg f3aba dultunc az tőruennecc fatzoltato keuanfaga-@@tul* (140r), *idegennec az hartzolóftul* (189r), addig a *tűl* alakra majdnem száz is akad: *az én leányom az őrdőgtűl gonof3ul győttretic* (15r), *Mert imé engemet ez idő-@@tűl fogua bódognac mondanac minden nemzetfégec* (49v), *mert félnecc vala a' kőffégtűl* (75v) stb.

A *-bÓl* tehát a biblia újszövetségi részében is kivétel nélkül középső nyelvállású alakban jelenik meg. A *-rÓl* dominánsan középső nyelvállású, de vannak zárt adatai is. A *-tÓl* esetében szokatlan megoszlást látunk: a középső nyelvállású alakok mellett jelentős számban fordulnak elő felső nyelvállású palatális alakok, de velárisak alig. Azaz a rag a vizsolyi bibliában *-tól/-től ~ -tűl* alakúnak mutatkozik, holott a Keet könyvcímű veláris alakjai épp felső nyelvállásúak, és a palatálisak esetében sincs ingadozás. A *-stUl* ebben a nyomtatványban is korrelálni látszik a *-tÓl*l: egyetlen *-stul* alakváltozat sincs benne, viszont a *-stól*, *-stól* és a *-stűl* egyaránt előfordul. Úgy tűnik tehát, hogy a vizsolyi bibliában szándékosan kerülnek a felső nyelvállású veláris alakok használatát mind az ablativus, mind a sociativus esetében, ez pedig határozott normatív törekvést jelent. A norma annak ellenére jut érvényre, hogy Károlyi saját nyelvváltozatában teljesen eltérő alakok használatosak. Ebben a Lanstyák (2015) által is hangsúlyozott kiválasztás (I. fentebb) érhető tetten, amely aktus a sztenderdizáció egyik kezdeti lépése.

Irodalom

- Benkő Loránd 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Benkő Loránd 1960. *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Deme László 1959. *A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. Nyelvtudományi Értekezések 20*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Fekete Péter 2010. *Szülőfalum, Tiszaszőlős a nevekben, földrajzi neveinek tükrében*. Pandora Könyvek 22. Líceum Kiadó. Eger.
- Herzog, Marvin I. – Labov, William – Weinreich, Uriel 1968. Empirical Foundations for a Theory of Language Change. In: Lehmann, Winfred P. – Malkiel, Yakov (eds.): *Directions for Historical Linguistics*. University of Texas Press. Austin. 95–195.
- Kalcsó Gyula 2007. Az elativusi, delativusi és ablativusi ragok vizsgálata a magyar nyelvű nyomtatott írásbeliség első fél századában. *Magyar Nyelv* 103: 282–300.
- Kalcsó Gyula 2009. *A névszóragozás egységesülése a XVI. századi magyar nyomtatványokban*. Líceum Kiadó. Eger.
- Kalcsó Gyula 2013. A sociativusi toldalék a 16. században. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII*. Szeged. 99–104.
- Korompay Klára 1988. Nyelvjárási megoszlás és normatív törekvések a kései ómagyar kor névszóragozásában. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése I–II*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 605–610.
- Korompay Klára 1992. A névszóragozás. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 355–410.
- Lanstyák István 2015. A standardizálás mint nyelvalkító tevékenység. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2015/2. 37–38.
- Molnár József 1963. *A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására 1527–1576 között*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Németh Miklós 2004. *Nyelvjárási megoszlás és normatív törekvések a XVIII. századi szegedi írnoki nyelvváltozatban*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Németh Miklós 2009. *Nyelvi változás és váltakozás társadalmi és műveltségi tényezők tükrében. Nyelvi változók a XVIII. században*. JGyF Kiadó. Szeged.

- Sass Bálint – Simon Eszter 2012. Nyelvtechnológia és kulturális örökség, avagy korpuszépítés ómagyar kódexekből. In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 24: 243–264.
- Schneider, Edgar W. 2004. Investigating Variation and Change in Written Documents. In: Chambers, Jack K. – Trudgill, Peter – Schilling-Estes, Natalie eds.: *The Handbook of Language Variation and Change*. Blackwell Publishers Ltd. Oxford. 67–96.
- Szathmári István 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Tagliamonte, Sali A. 2006. *Analysing Sociolinguistic Variation*. Cambridge University Press. Cambridge.